

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

Η ΔΥΣΤΥΧΙΑ
ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΣΑΙ
ΕΛΛΗΝΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὑπάρχουν Ἕλληνες πὸν προβληματίζονται μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τους — καὶ Ἕλληνες πὸν δὲν προβληματίζονται. Οἱ σκέψεις αὐτές, ἀφορροῦν, περισσότερο, τοὺς δεύτερους. Εἶναι ὁμῶς ἀφιερωμένες στοὺς πρώτους.

N. Δ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΥΣΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

I

Όρίζουμε δὴν εὐτυχία τὴν (συνήθως προσωρινή) κατάσταση, ὅπου ἡ πραγματικότητα συμπίπτει μὲ τὶς ἐπιθυμίες μας.

2

Σὲ ἀναλογία, δυστυχία πρέπει νὰ εἶναι ἡ μὴ-σύμπτωση ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγματικότητα.

3

Μὲ ἄλλα λόγια, δυστυχία μπορούμε νὰ ὀνομάσουμε τὴν ἀπόσταση ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγματικότητα.

II

4

“Όσο μεγαλύτερη ή απόσταση, τόσο πιό δυστυχισμένοι είμαστε.

5

“Η εὐτυχία (ή δυστυχία) μας εξαρτᾶται: από τὸ μέγεθος, τὴν ἔνταση καὶ τὴν ποσότητα τῶν ἐπιθυμιῶν μας, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά — καὶ ἀπὸ τὴ φύση τῆς πραγματικότητας, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

6

Μπορεῖ νὰ εἶμαι δυστυχής, γιατί ἔχω ὑπερβολικὲς καὶ ὑπέρμετρες ἐπιθυμίες πού (δίκαια) μένουν ἀνεκπλήρωτες. “Η μπορεῖ πάλι οἱ ἐπιθυμίες μου νὰ εἶναι «λογικὲς» (τοῦ μέσου ἀνθρώπινου ὅρου), ἀλλὰ ἡ πραγματικότητα νὰ μὲ κατατρέχει (σὰν τὸν Ἰώβ). Τότε μιλάμε γιὰ κακοτυχία.

7

“Έχουμε μιὰ στατιστικὴ ἔννοια, τῆς εὐτυχίας. Πιστεύουμε πὼς ἓνας ἄνθρωπος μὲ «λογικὲς»

ἐπιθυμίες, θὰ πρέπει νὰ ἔχει σὲ ἴσο βαθμὸ ἐπι-
τυχίες καὶ ἀπογοητεύσεις. (Ἀπόδειξη: οἱ ἐκ-
φράσεις «θὰ γυρίσει ἡ τύχη», «θὰ γυρίσει ὁ
τροχὸς» κλπ.).

8

Ὡστόσο ἡ ζωὴ δὲν ἐπιβεβαιώνει αὐτὴ τὴ σκέ-
ψη. Συνήθως, αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἔντονες καὶ πολ-
λές ἐπιθυμίες, ἱκανοποιοῦν περισσότερες ἀπ'
ὅσους ἔχουν λίγες καὶ ταπεινές. Μόνο ποὺ ἡ
ἀχόρταγη φύση τῶν πρώτων σπάνια τοὺς ἐπι-
τρέπει νὰ αἰσθανθοῦν τὴν κατάστασιν τῆς ἰσορ-
ροπίας, ποὺ ὀνομάζουμε εὐτυχία.

9

Ἡ ἀπόστασις ποὺ ὀνομάσαμε δυστυχία, λει-
τουργεῖ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ. Δὲν ἔχω αὐτὰ
ποὺ ἐπιθυμῶ, ἢ ἔχω κάτι ποὺ δὲν τὸ ἐπιθυμῶ
(π.χ. μιὰ ἀρρώστια).

10

Ὅσοι δίνουν «συνταγὲς εὐτυχίας» προσπαθοῦν
συνήθως νὰ τροποποιήσουν ἢ νὰ μειώσουν τίς

ἐπιθυμίες — μιὰ καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐπηρεάσουν τὴν πραγματικότητα. Φυσικά, ὅσο λιγότερες ἐπιθυμίες ἔχουμε, τόσο λιγότερο κινδυνεύουμε νὰ ἀπογοητευθοῦμε καὶ νὰ πονέσουμε.

II

Τὸ ἐπόμενο βῆμα εἶναι ἡ σκέψη τοῦ Βούδδα, ποὺ διδάσκει τὴν κατάργηση τῆς ἐπιθυμίας, σὰν σίγουρο ἀντίδοτο στὴ δυστυχία. (Ἀκόμη ἀποτελεσματικότερα: τὴν κατάργηση τῆς πηγῆς κάθε ἐπιθυμίας — τοῦ Ἑγώ).

12

Στὰ ζῶα, τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγματικότητα εἶναι ἐλάχιστο. Οἱ βασικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ ζώου καλύπτονται ἀπὸ τὶς γύρω του δυνατότητες. Εἶναι ἀπόλυτα προσαρμοσμένο στὸ περιβάλλον του.

13

Εἶναι δύσκολο νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ εὐτυχί-

σμένα καὶ δυστυχησμένα ζῶα — μιὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει μέσα τους ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στοὺς δύο (ἀνθρώπινους) πόλους. Κάτι ὅμως μοῦ λέει ὅτι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νὰ εἶναι εὐτυχησμένα...

14

Ἀντίθετα μὲ τὰ ζῶα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐπιθυμίες «θέσει καὶ φύσει» μὴ-ἐκπληρώσιμες. Λαχταράει τὴν ἀθανασία. Ἐνῶ τὸ μόνο σίγουρο ποὺ ξέρει γιὰ τὸ μέλλον εἶναι πὼς κάποτε θὰ πεθάνει.

15

Θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε τὸν ἄνθρωπο, σὰν τὸ ζῶο ποὺ ἐπιθυμεῖ πάντα περισσότερα ἀπὸ ὅσα φτάνει. Τὸ ἀπροσάρμοστο ζῶο. Θὰ μπορούσαμε, μὲ ἄλλα λόγια, νὰ ὀρίσουμε τὸν ἄνθρωπο, σὰν τὸ ὄν ποὺ φέρνει τὴ δυστυχία — ἐγγενή— μέσα του.

16

Ἡ, πάλι, θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε τὸν ἄν-

θρῶπο σὰν τὸ τραγικὸ ζῶο. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι ἢ τραγωδία, παρὰ ἡ ἀγωνιστικὴ βίωση τῆς διάστασης ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμος;

17

"Ὅσο πιὸ ἄνθρωπος εἶναι κανεῖς, ὅσο περισσό-
τερο ποθεῖ καὶ ζητᾷ, τόσο μεγαλύτερο χάσκει
τὸ ἄνοιγμα. Κι ἂν εἶναι ἥρωας, πολεμάει καὶ
χάνεται. Κι ἂν εἶναι καλλιτέχνης, προσπαθεῖ
νὰ γεμίσει τὸ ἄνοιγμα μὲ μορφές.

18

"Ἄν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄνθρωπος, φέρνει μέσα του
τὴ δυστυχία, ὀρισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων
ἔχουν μεγαλύτερη προδιάθεση σ' αὐτήν. 'Ακό-
μη καὶ ὀρισμένες ἐθνότητες. 'Ανάμεσα σ' αὐ-
τές, σίγουρα, οἱ "Ελλήνες. Οἱ νεο-"Ελλήνες.

19

Θέση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι πῶς ὁ νεο-"Ελ-
ληνας, λόγω ἱστορίας, κληρονομικότητας καὶ

χαρακτήρα, παρουσιάζει μεγαλύτερο άνοιγμα
ανάμεσα έπιθυμία και πραγματικότητα, από
τόν μέσο όρο τών άλλων ανθρώπων.

20

“Αν δηλαδή τό νά είσαι άνθρωπος σημαίνει ήδη
τή βεβαιότητα ενός ποσοῦ δυστυχίας — τό νά
είσαι Έλληνας, προοιωνίζει μιά μεγαλύτερη
δόση.

21

Μιλᾶμε για τή «δυστυχία τοῦ νά είσαι “Έλ-
ληνας».

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΕΡΒΟΛΗ

22

Ἀξίωμα: Ἕνας Ἕλληνας κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ μεγαλώσει τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγματικότητα.

23

Τοῦτο τὸ ἐπιτυγχάνει εἴτε αὐξάνοντας —σὲ ἀλόγιστο βαθμό— τὶς ἀπαιτήσεις του, εἴτε καταστρέφοντας —ὅσο καλύτερα μπορεῖ— τὸ περιβάλλον του. Εἴτε, ἀκόμη, καὶ μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς τρόπους μαζί.

24

Βασικοὶ ψυχικοὶ παράγοντες γιὰ τὸ μέγλωμα

τοῦ ἀνοίγματος: ἡ μόνιμη τάση ὑπερβολῆς, ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ πάντα στὰ ἄκρα καὶ ἡ, ἐπίσης μόνιμη, ἐσωτερικὴ μας ἀντίφαση καὶ παλινδρόμηση. Οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, ἡ μεσότης τοῦ Ἀριστοτέλη.

25

Ὁ Ἕλληνας ζεῖ κυκλοθυμικά — σὲ μόνιμη ἔξαρση ἢ ὕφεση. Μιὰ συνέπεια: ἀπόλυτη ἀδυναμία αὐτοκριτικῆς καὶ αὐτογνωσίας.

26

«Τὸ ἔθνος πρέπει νὰ θεωρεῖ ἐθνικὸν ὅ,τι εἶναι ἀληθές». Ἐμεῖς, χρόνια τώρα, προσπαθοῦμε νὰ πεισθοῦμε γιὰ τὸ ἀνάποδο.

27

Ὁ Ἕλληνας, ὅταν βλέπει τὸν ἑαυτό του στὸν καθρέφτη, ἀντικρίζει εἴτε τὸν Μεγαλέξαντρο, εἴτε τὸν Κολοκοτρώνη, εἴτε (τουλάχιστον) τὸν Ὠνάση. Ποτὲ τὸν Καραγκιόζη...

Κι ὅμως, στήν πραγματικότητα, εἶναι ὁ Καραγκιόζης ποὺ ὀνειρεύεται τὸν ἑαυτό του σὰν Μεγαλέξαντρο. Ὁ Καραγκιόζης μὲ τὰ πολλὰ ἐπαγγέλματα, τὰ πολλὰ πρόσωπα, τὴ μόνιμη πείνα καὶ τὴ μία τέχνη: τῆς ἡθοποιΐας.

Πόσοι εἶναι οἱ Ἕλληνες (ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἑμμανουήλ Ροῦδη), ποὺ ἔχουν δεῖ τὸ πρόσωπό τους στὸν καθρέφτη;

Γιὰ τοῦτο, ὁ Ἕλληνας δὲν συγχώρεσε ποτὲ ὅσους «μισέλληνες» ζωγράφισαν τὸ πορτραῖτο του. (Καημένε Ἀμπού!).

Ὁ Ἕλληνας προσπαθεῖ, σὲ κάθε τομέα, νὰ εἶναι ἐκτὸς πραγματικότητας. Καὶ μετὰ εἶναι δυστυχής, διότι εἶναι ἐκτὸς πραγματικότη-

τας. (Καὶ μετὰ εἶναι εὐτυχής... διότι εἶναι δυστυχής).

32

Βασικά, ὁ Ἕλληνας ἀγνοεῖ τὴν πραγματικότητα. Ζεῖ δυὸ φορές πάνω ἀπὸ τὰ οἰκονομικά του μέσα. Ὑπόσχεται τὰ τριπλά ἀπὸ ὅσα μπορεῖ νὰ κάνει. Γνωρίζει τὰ τετραπλάσια ἀπὸ ὅσα πραγματικά ἔμαθε. Αἰσθάνεται (καὶ συναισθάνεται) τὰ πενταπλάσια ἀπὸ ὅσα πραγματικά νιώθει.

33

Ἡ ὑπερβολὴ δὲν εἶναι μόνο ἐθνικὸ ἐλάττωμα. Εἶναι τρόπος ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι ἡ συνισταμένη τοῦ ἐθνικοῦ τους χαρακτήρα. Εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία τῆς δυστυχίας τους, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη τους δόξα. Γιατί, στὸ αὐτοσυναίσθημα, ἡ ὑπερβολὴ λέγεται φιλότιμο. Στὴ συμπεριφορὰ, ἡ ὑπερβολὴ λέγεται λεβεντιά.

34

Ἀπὸ τὴν θελημένη ἢ ἀθέλητη ἄγνοια τῆς πραγ-

ματικότητας, στίς άκραῖες της μορφές, πηγάζουν ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία. Καὶ οἱ δύο ζοῦν ἀπὸ τὴν ὑπερβολή καὶ τὴ σύγκρουση.

35

Ἄλλωστε ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα τραγωδία καὶ κωμωδία εἶναι περισσότερο θέμα ὀπτικῆς γωνίας παρὰ περιεχόμενου.

36

Καὶ ὁ τραγικὸς καὶ ὁ κωμικὸς ἥρωας δὲν ἔχουν μέτρο, λογική, ἢ αἴσθηση τοῦ χιουῦμορ.

37

Ὑπάρχουν διάφορες «ἀγωγές» γιὰ νὰ συμφιλιώνεται τὸ ἄτομο μὲ τὴν πραγματικότητα. (Ἡ πιὸ ὑψηλή: ἡ θρησκεία. Ἡ πιὸ πολιτισμένη: τὸ χιουῦμορ). Καμία ἀπ' αὐτὲς δὲν ἐπενεργεῖ στὸν Ἑλληνα. Ζεῖ (ὅταν ζεῖ — καὶ δὲν πέφτει σὲ νάρκη) συνεχῶς στὸ κενὸ ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγματικότητα. Καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχει ἀπόσταση — τὴν προκαλεῖ.

Τραγικὸς τρόπος ζωῆς; Μαζοχιστικὴ αὐτο-
τιμωρία;

Ὁ νεο-Ἕλληνας μοιάζει εὐτυχισμένος ὅταν εἶ-
ναι δυστυχισμένος. Ὅταν ὅλα πᾶνε καλά, αἰ-
σθάνεται ἀνήσυχος καὶ ἀπροσάρμοστος. Ἄν
δὲν ἔχει αἷτια δυστυχίας, θὰ ψάξει νὰ βρεῖ.

Ἡ εὐτυχία τῆς δυστυχίας τοῦ νεο-Ἕλληνα ἐκ-
φράζεται τέλεια στὴν «ἐλληνικὴ γκρίνια».

Ἀπομεινάρι τῆς σκλαβιάς; Γνώρισμα τῶν τα-
λαιπωρημένων λαῶν; Πάντως, τὸ καλύτερο
ποῦ θ' ἀκούσετε, εἶναι ἓνας βαθὺς ἀναστεναγ-
μὸς (μὲ νόημα) καὶ ἡ φράση: «ἔ! ἃς τὰ λέμε
καλά...».

Σὲ κανέναν λαὸ ἢ κλασικὴ φράση «τί κάνεις;» δὲν ὀδηγεῖ σὲ πλήρη ἀνάλυση τοῦ ἱατρικοῦ ἱστορικοῦ, τῆς οἰκογενειακῆς κατάστασης, τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν σεξουαλικῶν προβλημάτων τοῦ (τυπικά) ἐρωτηθέντος.

Ὁ λεκτικὸς μαζοχισμὸς τοῦ Ἑλληνα (ὅπως ἐκφράζεται στὴ νεοελληνικὴ γκρίνια): ἀνεξάντλητος, πληθωρικὸς καὶ μονότονος.

Ἕνας περίεργος δεσμὸς συνδέει τὸν Ἑλληνα μὲ τὴ δυστυχία του. Γι' αὐτὸ καὶ βρίσκεται πάντα στὶς καλύτερες στιγμές του ὅταν δυστυχεῖ, ἢ ὅταν ἀπειλεῖται. Ἡ κρίση καὶ ἡ σύγκρουση τὸν δυναμώνουν. Ἡ ἄρνηση γίνεται θέση.

Ἀντίθετα, ὁ Ἕλληνας πάντα βρίσκει τρόπο νὰ

κάνει τὴ θέσιν ἄρνηση. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ
σὲ μιὰ συζήτηση (ὅπου οἱ συνομιλητὲς ξαφνικὰ
ἀλλάζουν θέσεις, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δια-
φωνήσουν), ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε προ-
σπάθεια (ὅπου ἀμέσως, μόλις τὰ πράγματα
παῖνε καλά, ἀρχίζει ἡ διχόνοια).

46

Γιὰ τὸν "Ελληνα, ἡ ἄρνηση εἶναι θέσις. "Ετσι
πού, ὅταν ἔχει μιὰ θέσιν, τὴν ἀρνεῖται, γιὰ νὰ
ξεκινήσῃ πάλι ἀπὸ μιὰν ἄρνηση.

47

Ἄλληνικὸς «νόμος τοῦ Πάρκινσον»: Δυὸ
"Ελληνες κάνουν σὲ δυὸ ὥρες (λόγω διαφω-
νίας) ὅ,τι ἓνας "Ελληνας κάνει σὲ μιὰν ὥρα.

48

Βαθιά μὲς στὴν ψυχὴ τοῦ "Ελληνα συζοῦν ὁ
Χατζηαβάτης κι ὁ Μεγαλέξαντρος. Ἡ ὑπερ-

βολή τῆς κακομοιριᾶς — καὶ τῆς λεβεντιᾶς. Ἡ
περηφάνια τῆς ὕβρης, καὶ ἡ ὕβρη τῆς γκρίνιας.
Μόνιμες καὶ ἀρχαῖες αἰτίες δυστυχίας καὶ δη-
μιουργίας.

«Ε.Π.Κ.» ἢ Η ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ
ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

49

“Οποῖος λαὸς κι ἂν καταγόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες, θὰ ἦταν αὐτόματα δυστυχισμένος. Ἐκτὸς ἂν μποροῦσε νὰ τοὺς ξεχάσει, ἢ νὰ τοὺς ξεπεράσει.

50

Στὸ θέμα τῆς κληρονομιάς τους, θὰ χῶριζα τοὺς Ἑλληνες σὲ τρεῖς κατηγορίες — τοὺς συνειδητοὺς, τοὺς ἡμι-συνειδητοὺς καὶ τοὺς μὴ-συνειδητοὺς.

51

Οἱ πρῶτοι (λίγοι) ξέρουν. Ἐχουν νιώσει τὸ τρομερὸ βάρος τῆς κληρονομιάς. Ἐχουν κα-

ταλάβει τὸ ἀπάνθρωπο ἐπίπεδο τελειότητας τοῦ λόγου ἢ τῆς μορφῆς τῶν παλαιότερων. Καὶ τοῦτο τοὺς συντρίβει.

52

(«Τοῦτες τὶς πέτρες τὶς ἐσήκωσα ὅσο βάστα-
ξα...»).

53

Οἱ δεύτεροι (οἱ περισσότεροι) δὲν ξέρουν ἄμε-
σα. Ἔχουν ὅμως «ἀκουστά». Εἶναι σὰν τοὺς
γιοὺς τοῦ διάσημου φιλοσόφου, ποὺ δὲν μπο-
ροῦν νὰ καταλάβουν τὰ ἔργα του, βλέπουν
ὅμως πῶς ὅσοι ξέρουν τὰ τιμοῦν καὶ τὰ βρα-
βεύουν. Τοὺς ἐνοχλεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς κολακεύει
ἡ φήμη. Ἐπαίρονται πάντα — ὅταν μιλάνε σὲ
τρίτους.

54

Εἶναι φοβερό, ὅχι μόνο νὰ μὴν μπορεῖς νὰ ξε-
περάσεις, ἀλλὰ οὔτε νὰ καταλάβεις τὰ ἔργα
τοῦ πατέρα σου.

"Όσο περισσότερο υπερηφανευόμαστε για τούς προγόνους (χωρίς νά τούς ξέρουμε), τόσο περισσότερο άνησυχούμε για μᾶς.

Ἡ τρίτη κατηγορία —οἱ μὴ συνειδητοί— εἶναι παρθένοι καὶ άγνοί (γράφει άσπούδαχτοι: Μακρυγιάννης, Θεόφιλος, Λαός). Ἐχουν ακούσει για τούς παλαιούς σέ μύθους καὶ θρύλους, πού τούς ἔχουν άφομοιώσει, σάν λαϊκά παραμύθια. Αὐτοὶ οἱ άγνοὶ εἶναι πού δημιούργησαν τή λαϊκή παράδοση καὶ τέχνη. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ μόνοι πού ἔζησαν χωρίς τὸ άγχος τῆς κληρονομιάς.

Ὡστόσο ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν ἡμιμαθῶν, μὲ τὸ μόνιμο κρυφὸ πλέγμα κατωτερότητας άπέναντι στοὺς αρχαίους, καθορίζει τή στάση καὶ τὸ ὕφος τοῦ συνόλου.

Θύματα ὄχι μόνο τῆς κληρονομιάς, ἀλλὰ καὶ τοῦ πιὸ καθυστερημένου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος στὸν κόσμον, ποὺ ἀντιμετωπίζει τοὺς ἀρχαίους μὲ τόσο σχολαστικὸ δέος, ποὺ νὰ τοὺς κρατάει ὅσο γίνεται ἐνδοξους καὶ ἀπρόσιτους.

(Ἡ μήπως ἔχει ἄλλες αἰτίες αὐτὸ τὸ τόσο σοφὸ σύστημα ἀρχαίας ἀμάθειας; Ὑποσυνείδητη ἀντίδραση, ἴσως;).

Ἡ σχέση μας μὲ τοὺς ἀρχαίους εἶναι ἡ μία πηγὴ τοῦ ἐθνικοῦ πλέγματος κατωτερότητας. Ἡ ἄλλη, εἶναι ἡ σύγκριση στὸ χῶρον κι ὄχι στὸ χρόνο. Μὲ τοὺς σύγχρονους «ἀνεπτυγμένους». Μὲ τὴν «Εὐρώπη».

Ὅποτε ἓνας Ἕλληνας μιλάει γιὰ «τὴν Εὐρώ-

πη», αποκλείει αὐτόματα τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ἓνας ξένος μιλάει γιὰ τὴν Εὐρώπη, δὲν διανοοῦμαστε ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν περιλαμβάνει καὶ τὴν Ἑλλάδα.

62

Ἄραγε, πόσο Εὐρωπαῖοι εἴμαστε; Μὲ τὴν Εὐρώπη μᾶς χωρίζουν πολλά, ἴσως περισσότερα ἀπὸ ὅσα μᾶς ἐνώνουν. Ἐλάχιστοι ἀπόηχοι ἀπὸ τὰ μεγάλα πολιτιστικὰ κινήματα, ποὺ δημιούργησαν τὸν σύγχρονο εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς (δὲν μιλάμε γιὰ τὶς «φωτισμένες» μειονότητες). Οὔτε ὁ Σχολαστικὸς Μεσαίωνας, οὔτε ἡ Ἀναγέννηση, οὔτε ἡ Μεταρρύθμιση, οὔτε ὁ Διαφωτισμός, οὔτε ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση. Ἴσως, πολιτιστικά, νὰ εἴμαστε πιὸ κοντὰ στὴν ὀρθόδοξη Ρωσία τῶν Σλαβοφίλων, ἀπὸ τὴν Εὐρώπη τῶν Ὀρθολογιστῶν. Καὶ οἱ ἀνατολικὲς ἐπιδράσεις;

63

Γεγονὸς εἶναι πὼς —ὅ,τι κι ἂν λέμε— δὲν νιώθουμε Εὐρωπαῖοι. Νιώθουμε «ἀπ' ἔξω». Καὶ

τὸ χειρότερο εἶναι, ποὺ τόσο μᾶς νοιάζει καὶ
μᾶς καίει, ὅταν μᾶς τὸ λένε...

64

Φθονοῦμε τοὺς ἄλλους λαούς — ἐνῶ διατυμπανίζουμε τὴν ἀνωτερότητά μας. Ξενομανεῖς, ξενόφοβοι καὶ ξενόδουλοι κι ὅχι μόνο (τουριστικά) φιλόξενοι.

65

Στὶς ρίζες τῆς ἐλληνικῆς δυστυχίας, εἶναι τὰ δύο Ἑθνικὰ Πλέγματα Κατωτερότητας. Τὸ ἓνα στὸ χρόνο — μὲ τοὺς προγόνους. Τὸ ἄλλο στὸ χῶρο — μὲ τοὺς «Εὐρωπαίους». Ἀδικαιολόγητα ἴσως πλέγματα — ἀλλὰ ὅχι, γιὰ τοῦτο, λιγότερο πραγματικά.

ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

66

Είμαστε διαφορετικοί. Κι όμως προσπαθοῦμε, με απόγνωση, νὰ ἐνταχθοῦμε κάπου. Γιατί ἄραγε αἰσθανόμαστε τὴ μοναδικότητά μας σὰν ἐλάττωμα; Γιατί ντρεπόμαστε γι' αὐτή; Ἀραγε ἐπειδὴ δὲν εἴμαστε ἀρκετὰ μεγάλοι ἢ δυνατοί, ὥστε νὰ κάνουμε τὴν ἰδιομορφία μας παντιέρα; Ἡ μήπως ἐπειδὴ δὲν εἴμαστε ἀρκετὰ σίγουροι γιὰ τὸν ἑαυτό μας;

67

(Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη σιγουριᾶς —κι ὅχι τὸ μέγεθός μας— μᾶς ἔκανε πάντα νὰ ἀναζητᾶμε «προστάτες». Κι ἄλλοι λαοὶ εἶναι μικροί — ἀλλὰ δὲν κρέμονται ἀπὸ τοὺς μεγάλους...).

Ποτὲ δὲν θελήσαμε νὰ ἀποσαφηνίσουμε καὶ νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν ἰδιομορφία μας. Πάντα προσπαθοῦσαμε νὰ ἀνήκουμε κάπου — κι ὅχι νὰ εἶμαστε ἐμεῖς. Προσπαθήσαμε νὰ ξαναγίνουμε ἀρχαῖοι. Πασχίσουμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν καθαρότητα τῆς ράτσας μας, πολεμώντας φανατικὰ τοὺς Φαλλμεράγιερ, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐρευνήσαμε ψυχραῖμα τὰ πραγματικὰ συστατικά της. Μισήσαμε καὶ καταστρέψαμε τὴ γλώσσα μας,* γιὰτὶ δὲν ἦταν ἐντελῶς ἴδια μὲ τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων μας προγόνων. Μισήσαμε τὸν ἑαυτὸ μας, γιὰτὶ δὲν ἦταν ψηλός, ξανθός, μὲ «ἐλληνικὴ μύτη» σὰν τὸν Ἑρμῆ τοῦ Πραξιτέλη. Μισήσαμε τοὺς γείτονές μας... γιὰτὶ τοὺς μοιάζουμε. (Ἡ ὀργὴ τοῦ Κάλιμπαν ποὺ βλέπει τὸ πρόσωπό του στὸν καθρέφτη;).

Τελικὰ ποιοὶ εἶμαστε; Οἱ Εὐρωπαῖοι τῆς Ἀνατολῆς ἢ οἱ ἀνατολίτες τῆς Εὐρώπης; Οἱ ἀναπτυγμένοι τοῦ νότου ἢ οἱ ὑπανάπτυκτοι τοῦ

* Καὶ μὴν ἔχοντας γλώσσα, πῶς μπορούμε νὰ ἔχουμε σκέψη;

βορρᾶ; Οἱ (κατευθείαν) ἀπόγονοι τῶν Ἀ-
χαιῶν, ἡ ἡ πανσπερμία τῆς Βαβυλωνίας;

70

«...τὰ μὲν πάτρια ἤθη ἀπληροῦν, τοῦ δὲ
διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν
μετέχομεν εἰσέτι». Κάπου ἀνάμεσα στὸ Ζενίθ
καὶ τὸ Ναδίρ. Αἰωρούμενοι. Σὰν τὸν τάφο τοῦ
Μωάμεθ.

71

Εἴμαστε ἓνας λαὸς χωρὶς πρόσωπο. Χωρὶς
ταυτότητα. Ὁχι ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε πρόσωπο.
Ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν τολμᾶμε νὰ κοιταχτοῦμε στὸν
καθρέφτη. Ἐπειδὴ μᾶς ἔκαναν νὰ ντρεπόμαστε
γιὰ τὸ πραγματικό μας πρόσωπο. Τόσο ποὺ
νὰ φοβόμαστε νὰ γνωρίσουμε τὸν ἑαυτὸ μας.
Ἐτσι μάθαμε νὰ παίζουμε διάφορους ρόλους:
τὸν «ἀρχαῖο», τὸν «εὐρωπαῖο»...

72

Ἄν ἡ πορεία τοῦ Γένους ἦταν πιὸ ὁμαλὴ, ἴσως

νά μὴν εἶχαμε σήμερα πρόβλημα ταυτότητας.
"Ὅμως ἀμέσως μετὰ τὴν πολύχρονη σκλαβιά
μας, πέσανε ἀπάνω μας τόσοι πολλοί —πολε-
μώντας νὰ μᾶς δώσουν ἓνα νέο πρόσωπο—
ποὺ χάσαμε κι αὐτὸ ποὺ εἶχαμε. Ὁ Καπο-
δίστριας, οἱ Βαυαροί, οἱ Φιλέλληνες, οἱ Σοφο-
λογιότατοι ὁδήγησαν σὲ πλήρη σύγχυση ἓνα
λαό, ποὺ μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀφομοιώνει καὶ
νὰ ἐξισορροπεῖ μέσα του τὰ νέα πολιτιστικά
στοιχεῖα ποὺ εἶχαν φέρεи Φράγκοι, Σλάβοι,
Τοῦρκοι, κι Ἀρβανίτες.

73

Ξαφνικὰ θεωρήθηκε αὐτονόητο πὼς οἱ «ἀπό-
γονοι τῶν ἀρχαίων» δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ
εἶναι βαλκάνιοι χωρικοί. Κι ἔτσι βάλθηκαν ὅλοι
νὰ μᾶς ἀναμορφώσουν. Μὲ τὸ στανιό. Κι εἶχα-
με (φαίνεται) ἓνα τίμιο καὶ ζεστὸ πρόσωπο,
σὰν τὸ κείμενο τοῦ Μακρυγιάννη.

74

"Ἐτσι, αὐτὸ ποὺ γιὰ κάθε λαὸ εἶναι αὐτονόητο,

για μᾶς ἔγινε πρόβλημα. ("Όταν σκεφθεῖς τήν ἀναπνοή σου, χάνεις τὸ ρυθμό της).

75

Πῶς νὰ μὴν ἔχει πλέγματα κατωτερότητας ἕνας λαὸς χωρὶς ταυτότητα... Ἕνας λαὸς ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι, παρὰ τὸν μετρᾶνε πάντα μὲ ἄλλα, ξένα μέτρα...

76

Κάπου βαθιὰ συναντιέται τὸ ἐθνικὸ πλέγμα (ποὺ μᾶς δημιούργησαν) μὲ τὴν ἐλληνικὴ Ὑπερβολή. Ὑπερβάλλει ὅποιος δὲν αἰσθάνεται σίγουρος. Ὅποιος νομίζει πὼς μειονεκτεῖ. Ἡ ὕπερβολὴ εἶναι προσπάθεια γιὰ ξεπέρασμα. Ὑπεραναπλήρωση.

77

Ὁ Ἕλληνας θὰ ξεπεράσει τὰ ἐθνικὰ πλέγματα, μόνο ὅταν βρεῖ τὸν ἑαυτό του. Ὅταν ἀποκτήσει ταυτότητα καὶ πρόσωπο. Ὅταν πάψει νὰ

μισεῖ τὸν ἑαυτό του γι' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι καὶ
τὸν δεχθεῖ γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι.

78

Ἄν δὲν βροῦμε σύντομα τὸ δικό μας πρόσωπο,
κάποια μέρα θὰ ξυπνήσουμε μὲ μιὰ «γενικὴ»
φάτσα — δημιούργημα τῶν ρόλων ποὺ παίζου-
με, τῆς μόδας, τῶν μέσων ἐπικοινωνίας. Τότε
θὰ μᾶς μείνει ἓνα προσωπεῖο γιὰ πρόσωπο. Καὶ
τὸ ἀλάτι τῆς Ρωμιοσύνης θὰ χαθεῖ.

79

Δὲν ξέρω ἂν μᾶς χρειάζεται ὁμαδικὴ ἐθνικὴ
ψυχανάλυση. Ὅπωςδὴποτε ὅμως χρειάζεται
αὐτογνωσία, αὐτοέρευνα καὶ αὐτοσυνείδηση.
Χρειάζεται ἀπομυθοποίηση καὶ μαζὶ νέα ὁρο-
θέτηση. Καί, κυρίως, χρειάζεται μιὰ νέα παι-
δεία βασισμένη στὴν ἀλήθεια, ποὺ θὰ βοηθή-
σει νὰ ἀναδυθεῖ, μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ ψιμύθια, τὸ
πραγματικὸ πρόσωπο τῆς φυλῆς.

80

Μιλᾶμε συχνὰ — τὸν τελευταῖο καιρό — γιὰ ἐ-

λευθερία καὶ ἀνεξαρτησία. Κι ἐννοοῦμε πὼς πρέπει νὰ σταματήσει ἡ ἐσωτερικὴ καταπίεση καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ ξένες δυνάμεις. Ξεχνᾶμε ὅμως πὼς καταπίεση καὶ ἐξάρτηση ριζώνουν στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας. Ἄν δὲν ὑπῆρχαν μέσα μας τὰ ἐρείσματα, κανεὶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ μᾶς ὑποδουλώσει, οὔτε νὰ μᾶς παρασύρει.

81

Ἐλεύθερος δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ «κάνει ὅ,τι θέλει», ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ ξέρει τί θέλει. Ὅσο δὲν ξέρουμε ποιοὶ εἴμαστε, ὅσο δὲν ξέρουμε τί θέλουμε, ὅσο δὲν ἔχουμε ξεκαθαρισμένη σκέψη καὶ αἴσθημα εὐθύνης, θὰ περνοῦμε ἀπὸ τὴ μιὰν ἐξάρτηση στὴν ἄλλη.

82

Δὲν θέλει μόνο «ἀρετὴν καὶ τόλμην» ἡ ἐλευθερία. Θέλει, κυρίως, γνώση. Καὶ κρίση.

83

Ἀλλὰ μέχρι νὰ φτάσουμε στὴ γνώση καὶ τὴν

ώριμότητα, οί άρρώστιες τῆς έλληνικῆς ψυχῆς
θὰ θεμελιώνουν τῇ δυστυχία —καί τὸ μεγα-
λειό — τοῦ "Ελλήνα.

84

Γιατὶ μὴν ξεχνᾶμε: Πίσω ἀπὸ κάθε δημιουργία
ὑπάρχει ἓνα τραῦμα. Μέσα σὲ κάθε μαργαρι-
τάρι ὑπάρχει ὁ ἐνοχλητικὸς κόκκος τῆς ἄμμου.

ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΟΒΟΙ

85

Σύμπτωμα ούσιαστικό τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς: ἡ μυθοπλασία.

86

Πλάθουμε μύθους γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ μετὰ εἵμαστε δυστυχισμένοι, γιατί φαινόμαστε κατώτεροι ἀπὸ τοὺς μύθους (ποὺ ἐμεῖς πλάσαμε...).

87

Ἕνας μύθος: «Τοῦ Ἑλλήνος ὁ τράχηλος»...

88

Ἀναζητῶ μὲ προσοχὴ ἄλλο λαό, τοῦ ὁποῖου ὁ

τράχηλος νὰ ἔχει ὑποφέρει τόσους ζυγούς,
ὅσους ὁ δικός μας.

89

Μόνο πού κι ἐδῶ μᾶς σώζει ἡ μυθοπλασία μας.
Μόλις (γιά κάποιο λόγο) πέσουν οἱ τύραννοι,
ἢ φύγουν οἱ ξένοι — πεταγόμεστε ἐπάνω (σὰν
τὸν Καραγκιόζη μὲ τὸν "Οφι) καὶ λέμε: «ἐ-
μεῖς τοὺς διώξαμε»!

90

"Άλλοι μύθοι: Οἱ "Ελληνες σὰν «ἐκλεκτὸς»
λαός. 'Ο μύθος τῆς ρωμείκης καπατσοσύνης.
Καὶ ὁ ἀντι-μύθος τοῦ κουτόφραγκου.

91

(Κάποιος πρέπει νὰ γράψει κάποτε τὸ παρά-
ξενο ρομάντζο τῆς ἐλληνικῆς ξενολατρίας καὶ
ξενοφοβίας...).

92

"Άλλος μύθος: ἡ «ξένη ἐπέμβαση». Ποτὲ οἱ

νεο-“Ελληνες δὲν μπόρεσαν νὰ ἀναλάβουν τὶς εὐθύνες τους. Πάντα ἔφταιγε κάποιος τρίτος: ὁ «ἀγγλικὸς δάκτυλος», ἡ Ἰντέλλιντζενς Σέρβις, τὸ NATO, ἡ ΣΙΑ...

93

“Ἀλλωστε αὐτὸς ὁ μύθος δουλεύει καὶ στὶς προσωπικὲς μας ἱστορίες: ποιὸς ὑποψήφιος πιστεύει πὼς δίκαια ἀπέτυχε στὶς ἐξετάσεις; Ποιὸς ὑπάλληλος ἀναγνωρίζει πὼς δίκαια πήρε προαγωγή ὁ συνάδελφός του; Οἱ ἄλλοι, ἔχουν πάντα τὰ «μέσα».

94

“Ο μύθος τῶν «μέσων» εἶναι ἓνα ὅπιο ποὺ ἀποκοιμίζει τὴν αἴσθηση τῆς εὐθύνης στὶς ψυχὲς τῶν Ἑλλήνων.

95

“Οχι φυσικὰ πὼς δὲν ὑπάρχουν τὰ «μέσα» ἢ οἱ «ξένες ἐπεμβάσεις». “Ολοι οἱ μύθοι στηρίζονται σὲ μιὰ πραγματικότητα. Ὡστόσο ἡ ση-

μασία που παίρνουν αυτές οι παρεμβάσεις στη φαντασία του Ρωμιοῦ, εἶναι πραγματικά μεταφυσική.

96

Ἄλλο σύμπτωμα: ἡ συνεχῆς ἀπομυθοποίηση τῶν ἄλλων — καὶ μυθοποίηση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἡ ἀπόλυτη ἀδυναμία τοῦ νεο-Ἑλληνα νὰ μιλήσει γιὰ ὅποιονδῆποτε ἀξιόλογο συμπατριώτη του χωρὶς νὰ πεῖ: «ναὶ — ἀλλά...».

97

Καταναγκαστικὴ ἡ σύγκριση ὅλων μὲ τὸν ἑαυτό μας. Ὑποχρεωτικὴ. Ἡ ἀπλή παρουσία τοῦ ἄλλου μᾶς θίγει προσωπικά. Μᾶς ἀπειλεῖ. Πρέπει νὰ «ἀναιρεθεῖ». Ἀγχος συνεχοῦς ἀναμετρήσεως.

98

Εἴμαστε πότε ἓνας μικρὸς λαὸς μὲ μεγάλες σκέψεις — καὶ πότε ἓνας μεγάλος λαὸς μὲ μικρὲς σκέψεις...

Ἵπάρχει, ἄραγε, νεο-Ἑλληνας ποὺ νὰ μὴν ἀμφισβητήθηκε κάποτε ὁ ἀνδρισμός του;

100

(Καὶ τώρα ἅς θυμηθοῦμε τὶς δύο συχνότερες νεοελληνικὲς βρισιές...).

101

Ἄλλο σύμπτωμα ἑλλειψῆς σιγουριᾶς: ἡ νεοελληνικὴ καχυποψία. Πρώτη ἀντίδραση σὲ ὅ,τι πεῖς: «μέ... δουλεύεις;».

102

Ὁ Ἑλληνας δὲν αἰσθάνεται ἄνετα μέσα στὸν κόσμο. Σὰν συγγενὴς ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, κάθεται στὴν ἄκρη τῆς καρέκλας καὶ κρύβει τὴν ἑλλειψη σιγουριᾶς κάτω ἀπὸ τὴ σοβαροφάνειά του. Σπάνια γελά.

Κι ὅμως, τὸ γέλιο εἶναι ἴσως ἡ μόνη ἀπόδειξη
τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας.

Ἀνάμεσα στὸ μῦθο καὶ στὸ φόβο, ζοῦν καὶ
δημιουργοῦν οἱ Ἕλληνες.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

(δειγματοληψία)

105

Οἱ ἄλλοι λαοὶ ἔχουν θεσμούς. Ἐμεῖς ἔχουμε ΘΕΣΜΟΙ
ἀντικατοπτρισμούς.

106

Τὸ ἐλληνικὸ «κατεστημένο»! Ταλαίπωρη, ὠ-
χρὴ μίμνηση κατεστημένου. Χάρτινη τίγρη. Τὸ
μόνο ποὺ τὸ σώζει εἶναι πὼς τὸ ἐλληνικὸ ἀντι-
κατεστημένο ἔχει χειρότερα χάλια.

107

Τὰ μόνα ἐπικίνδυνα κατεστημένα στὴν Ἑλ-
λάδα εἶναι ἡ γεροντοκρατία, ἡ γραφειοκρατία
καὶ ἡ μητριάρχια.

«Ἡ γραφειοκρατία εἶναι ἐκείνη ἡ ἀρρώστια, τῆς ὁποίας νομίζει ὅτι εἶναι ἡ θεραπεία».

Οἱ Ἕλληνες ἐξακολουθοῦν πάντα νὰ ἀντιμετωπίζουν τὸ κράτος τους σὰν νὰ ἦταν τὸ τούρκικο βιλαέτι. Ἔχουν δίκιο.

Ἄς μὴ φωνάζουμε γιὰ τὸ Μεγάλο Κεφάλαιο στὴν Ἑλλάδα — γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει. Τὸ Μεγάλο Κεφάλαιο βλέπει εὐτυχῶς ἀκρόμῃ τὴ χώρα μας σὰν Μικρὴ Ὑποσημείωση.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐπιχειρηματικὴ οἰκονομία ἀποτελεῖται βασικὰ ἀπὸ καμιὰ τριανταριὰ μεγάλες ἐπιχειρήσεις, ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ μιὰ τράπεζα, ἡ ὁποία ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ κράτος. (Νά

λοιπὸν ποὺ ἔχουμε καὶ σοσιαλισμὸ στὴν Ἑλλάδα...).

112

Ἐκμεταλλευτὲς τοῦ ἑλληνικοῦ μόχθου δὲν εἶναι τόσο οἱ καπιταλιστὲς μας, ὅσο οἱ συνεχιστὲς τῆς ἑνδοξῆς ἑλληνικῆς παράδοσης τῶν ἀριτξῆδων. Μεσάζοντες, παράγοντες, κομπιναδόροι (ἑλληνοαμερικανοὶ καὶ μῆ).

113

Ὁ κλασικὸς Ἑλληνας καπιταλιστὴς βρίσκεται ἀκόμη στὸ ἐπίπεδο τοῦ «νοικοκύρη ἀφεντικοῦ».

114

Οἱ μόνοι μεγάλοι Ἑλληνες καπιταλιστὲς εἶναι οἱ ἐφοπλιστὲς μας — ἀλλὰ αὐτοὶ εἶναι ἐκτὸς Ἑλλάδος.

115

Ὁ χειρότερος καπιταλισμὸς δὲν εἶναι ὁ προ-

σωπικός (πατερναλιστικός, οίκογενειοκρατικός), αλλά ο πρόσωπος.

116

Οι ελληνικές επιχειρήσεις είναι βασικά οίκογενειακές. Διατηροῦν ὅλη τὴ ζεστασιά, ἀλλὰ καὶ ὅλη τὴν ἀπανθρωπία τῆς οίκογενειακῆς ἀτμόσφαιρας.

117

Ρωμέικο «μάνατζμεντ». Ἀντὶ γιὰ κίνητρα — ἡ φάπα τοῦ Καραγκιόζη.

118

Τὸ πρόσφατο εἰδύλλιο τοῦ "Ελληνα μὲ τὴν κατανάλωτικὴ κοινωνία — ἓνας μακρὺς, ὀδυνηρὸς ἀρραβώνας, χωρὶς γάμο.

119

ΠΑΙΔΕΙΑ

Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία: Μηχανισμὸς μαζικῆς βεβιασμένης τροφодότησης γνώσεων, ποὺ τὸν κι-

νοῦν ἀμόρφωτοι, ἄμουσοι καὶ ὑπαμειβόμενοι
ἐκπαιδευτικοί.

120

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἶναι
πρόβλημα διδασκόντων. Μόνο προσωπικότητα
μπορεῖ νὰ διαμορφώσει προσωπικότητες. Πί-
σω ἀπὸ κάθε ὁλοκληρωμένο ἄνθρωπο ὑπάρχει
(πάντα) ἓνας τουλάχιστον καλὸς δάσκαλος.

121

Ὅσο οἱ διδάσκοντες εἶναι αὐτοὶ ποὺ εἶναι στὴν
πλειοψηφία τους, ἡ παιδεία θὰ εἶναι ἀπομνη-
μόνευση καὶ ὄχι μόρφωση. Μάθηση καὶ ὄχι
κρίση.

122

Θυμᾶμαι πάντα τοὺς καθηγητές, ποὺ ἔτρεμαν
ὅσους μαθητὲς εἶχαν μάθει νὰ σκέπτονται.

123

Ἡ ἀρχή, στὴν ὁποία στηρίχτηκε ἡ ἐλληνικὴ

παιδεία, ἦταν κάτι χειρότερο ἀπὸ τὸ μηδέν.
Ἦταν μία ἀντίφασις ἐν ἑαυτῇ»: ὁ ἐλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς. Δύο ἀλληλογρονθοπούμενες ἔννοιες, σὲ ἓνα ἐπίθετο. Πόσο χαρκτηριστικὸ γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ μας ἀντίφαση!

124

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἄλλοι λαοὶ ἔχουν θρησκεία. Ἐμεῖς, ἔχουμε παπάδες.

125

Ἡ μόνη ἐπαφὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τὸ πνεῦμα, τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, ἦσαν οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ Ροῦδης, τοῦ Λασκαράτου καὶ τοῦ Καζαντζάκη.

126

Τὸν αἰῶνα ποὺ πέρασε, ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ὑπηρέτησε — πιστὰ καὶ ἀφοσιωμένα — πολλοὺς κυρίους. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἕνα.

127

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Στατιστικὲς παράμετροι τοῦ μέσου Ἑλλήνα

(1975): ζεῖ στήν ἀκριβότερη χώρα τῆς Εὐρώ-
πης —σέ σχέση με τίς ἀμοιβές του— ἔχει τή
χειρότερη κοινωνική ἀσφάλιση, τὰ περισσό-
τερα τροχαῖα ἀτυχήματα, τὸ φτωχότερο ἐκ-
παιδευτικὸ σύστημα καὶ τίς μικρότερες κυκλο-
φορίες βιβλίων. (Ἐλπίζω νὰ βρεθεῖ καμιά
Πορτογαλία νὰ με διαψεύσει σέ κάτι ἀπ' ὅλα
αὐτά).

128

Τὸ χειρότερο ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ γιὰ
τὴν ἐλληνικὴ ἀστική τάξη εἶναι πὼς δὲν
υπάρχει.

129

Οἱ λεγόμενοι Ἑλληνες «εὐγενεῖς» εἶναι στήν
πραγματικότητα οἱ ἐλάχιστοι πραγματικοί
μας ἀστοί — ἀπὸ τζάκι. Οἱ νεόκοποι ἀστοί
μας, εἶναι οὐσιαστικὰ φραγκοφοροῦντες (καὶ
παραζαλισμένοι) βλάχοι. Καὶ οἱ ἐλάχιστοι ἐνα-
πομένοντες βλάχοι εἶναι ἴσως οἱ μόνοι αὐθεν-
τικοὶ Ἑλληνες.

Ἡ ἐλληνικὴ ἀταξία δὲν ἐπέτρεψε οὔτε κὰν τὴ σωστὴ ἀνάπτυξη κοινωνικῶν τάξεων.

Ὁ ἀπότομα ἀστικοποιηθεὶς βλάχος εἶναι τὸ πιὸ λυπηρὸ ζῶο στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ζωὴ του ἔχει τελείως ἐκφυλισθεῖ. Ἐχασε ὅλο του τὸ παραδοσιακὸ πατριαρχικὸ πλαίσιο — χωρὶς νὰ ἀποκτήσει τίποτα στὴ θέση του. Οὔτε εἶχε ἡ ἐλληνικὴ ἀστικὴ τάξη σημαντικὴ παράδοση, νὰ τοῦ τὴν προσφέρει — ἀλλὰ κι ἂν εἶχε, δὲν ἦταν δυνατὸν μερικὲς χιλιάδες ἀστοὶ νὰ ἀφομοιώσουν μερικὰ ἑκατομμύρια βλάχους, σὲ μία γενιά.

Ἔτσι, ὁ ἀστικοποιηθεὶς βλάχος ζεῖ στὸ κενό. Δὲν ἔχει γῆ, δὲν ἔχει γλώσσα («ἔρχομαι ἐξ Ὀμονοίας»), ποὺ ἔγραφε κι ὁ Γιωργὸς Σεφέρης), δὲν ἔχει θρησκεία. Δὲν ξέρεي πιά πῶς νὰ χαρεῖ, νὰ κλάψῃ. Δὲν ξέρει νὰ ζήσει.

133

Ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ πεθάνει. Τὸ σημαντικότερο κριτήριο γιὰ τὴν αὐθεντικότητα μιᾶς κοινωνίας εἶναι ὁ τρόπος ποῦ ἀντιμετωπίζει τὸ θάνατο. Στὴν Ἑλλάδα, μόνο στὰ χωριὰ ξέρουν ἀκόμη ν' ἀντικρίζουν τὸν Χάροντα.

134

Ἄν ἔπρεπε νὰ διαλέξω τὸ χαρακτηριστικότερο σύμβολο τῆς νεοελληνικῆς φτήνιας καὶ κακογουστιᾶς, θὰ διάλεγα τὶς γελοῖες ἀμερικάνικες νεκροφόρες μας, μὲ τὶς μπαρόκ κρυστάλλινες ἀπλίκες. Ποτὲ πράγματι πρὸ σοβαρὸ δὲν ἐξευτελίστηκε χειρότερα ἀπὸ τὸ σύμβολό του.

135

Ἐνῶ οἱ μισοὶ Ἕλληνες προσπαθοῦν νὰ μεταμορφώσουν τὴν Ἑλλάδα σὲ ξένη χώρα, οἱ ἄλλοι μισοὶ ζενιτεύονται.

ΞENITIA

136

Εἴμαστε μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες χῶρες ποῦ ἔχει

περισσότερους μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ
κατοίκους.

137

Οἱ Ἕλληνες πάντα θὰ γυρεύουν τὴν πατρίδα
τους σὲ ἄλλες πατρίδες — καὶ τὶς ἄλλες πα-
τρίδες στὴ δική τους.

138

σοι Ὅπως ὁ ἄνθρωπος κουβαλᾷ τὸ προπατορικὸ
ἁμάρτημα — ὁ Ἕλληνας κουβαλάει τὸ σόι του.

139

Οἱ ἄλλοι λαοὶ ἔχουν συγγενεῖς. Ὁ Ἕλληνας
ἔχει συνεταίρους στὴ ζωὴ (καὶ στὸ θάνατο).

140

Ὅταν ὁ Ἕλληνας δὲν ἔχει σόι, ἔχει «παρέα».

141

Μοιάζει σὲ τοῦτο μὲ τὸ σόι: εἶναι τὸ ἴδιο μό-
νιμη, τὸ ἴδιο ἀπαιτητικὴ καὶ τὸ ἴδιο βαρετὴ.

142

(“Ὅσο τὸ σόι καὶ ἡ παρέα λειτουργοῦσαν σ’ ἓνα
σωστὸ κοινωνικὸ πλαίσιο, καὶ αὐθεντικὰ ἦσαν
καὶ θετικά. Τώρα πέθανε ἡ οὐσία κι ἔμεινε
ὁ τύπος).

143

‘Η σεξουαλικὴ ζωὴ τοῦ “Ἑλληνα κινεῖται σὲ δύο φίλο
ἐπίπεδα. Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ φανταστικό.
‘Η ἀπόσταση μεταξὺ τους εἶναι μεγάλη.

144

‘Η σεξουαλικὴ ζωὴ τῆς ‘Ελληνίδας κινεῖται κι
αὐτὴ σὲ δύο ἐπίπεδα. Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ
ἐμπορικό. ‘Η ἀπόσταση μεταξὺ τους εἶναι ἐλά-
χιστη.

Οἱ μεγαλοφυέστερες ἐπιχειρηματικὲς συλλήψεις τῶν Ἑλλήνων ἐφοπλιστῶν ὠχριοῦν μπροστά στὴν καθημερινὴ σεξοεμπορικὴ δραστηριότητα τῆς Ἑλληνίδας ἀστῆς.

Ἡ ἐκμετάλλευση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸν ἄντρα ἔχει σὰν φυσικὴ συνέπεια τὴν ἐξαπάτηση τοῦ ἄντρα ἀπὸ τὴ γυναίκα.

Τὴν τελευταία λέξη ὅμως τὴν ἔχει ἡ γυναίκα-μητέρα. Ἐκεῖ, μὲ τὸ πιὸ ἀνεπαίσθητο ὄπλο (τὴν ἐξουθενωτικὴ «ἀγάπη») παίρνει τὴν ἐκδίκησὶ τῆς. Δημιουργώντας παιδιὰ-δούλους ἢ ἐπαναστάτες.

Ἐνῶ ὁ Ἕλληνας πρέπει νὰ παλέψει γιὰ νὰ λευτερωθεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του — ἡ Ἑλληνίδα

πρέπει νά πολεμήσει νά λευτερωθεῖ ἀπὸ τὸν
"Ἕλληνα. Μετὰ θὰ ἔρθει ἡ στιγμή νά παλέψει
μὲ τὸν ἑαυτὸ της.

149

"Ὀλη τῇ μεθοδικότητᾳ καὶ τὸ σύστημα, ποὺ
μας λείπουν ἀπὸ τὴν καθημερινή μας ζωὴ καὶ
ἐργασία, τίς συγκεντρώνουμε στὴ μυστικὴ
ἀποστολή μας: νά καταστρέψουμε ὅσο γίνεται
πιὸ ἀποτελεσματικὰ αὐτὸν τὸν ὠραῖο τόπο ποὺ
μας ἔταξεν ἡ μοίρα.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

150

"Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ τόπος τοῦτος εἶναι τό-
σο ὁμορφος, ποὺ ὥρες-ὥρες ἡ ὁμορφιά του βα-
ραίνει τὴν ψυχὴ μας, σὰν τὴ σκιά τῶν προγόνων
μας. "Ἄλλο ἓνα νεο-ἐλληνικὸ πλέγμα.

151

Κάπου μέσα μας πιστεύουμε πὼς δὲν εἴμα-
στε ἄξιοι νά ζοῦμε σ' ἓναν τόσο ὠραῖο τόπο.
Καὶ προσπαθοῦμε νά τὸν φέρουμε «στὰ μέτρα

μας». Στὸ ἐπίπεδό μας. "Ἐτσι τὸν χτίζουμε
στὸ τιμέντο καὶ τὸ σκουπίδι.

152

Ἡ Ἑλλάδα ποτὲ δὲν πεθαίνει! (Μὴν ἀπελπί-
ζεστε: "Ἄς προσπαθήσουμε λίγο ἀκόμη...).

153

Ὁ ἐλληνικὸς χῶρος: κάτι ἀνάμεσα στὰ εἰδύλ-
λια τῆς Ἀρκαδίας τοῦ Roussin καὶ τὸ θέατρο
τοῦ παράλογου. Σήμερα: σκηνικὸ γιὰ τουρί-
στες.

154

"Ὅ,τι ἔφτιαξαν ἡ φύση καὶ οἱ Ἀρχαῖοι... (Αὐτά,
τώρα, ἔχουν γίνει ἓνα). Κι ἐμεῖς, θίασος ποι-
κιλιῶν, πλανιόμαστε μέσα σὲ μεγάλοπρεπα
σκηνικὰ τράγωδίας.

155

Ἀναζητώντας στὰ παρασκήνια, πίσω ἀπ' τὰ

σκηνικά νὰ βρεῖς τὴν ἀληθινὴ μορφὴ τοῦ τό-
που σου — ἀνακαλύπτεις μὲ τρόπο πῶς δὲν
εἶναι σκηνικά, παρὰ ἀληθινὴ πέτρα καὶ βράχος.
Μόνο ἐσὺ εἶσαι ψεύτικος. Ἦθοποιός. Καμπο-
τίνος!

156

«Ὁπου καὶ νὰ ταξιδέψω ἢ Ἑλλάδα μὲ πλη-
γώνει».

157

Κλεῖσε μέσα στὴν καρδιά σου τὴν Ἑλλάδα καὶ
θὰ πάθεις ἔμφραγμα.

158

Τὸ θλιβερότερο θέαμα στὸν κόσμος: Δέκα Ἑλ-
ληνες διανοούμενοι σ' ἓνα δωμάτιο. Ὁ καθένας
νὰ προσπαθεῖ νὰ μεταβάλλει τοὺς ἄλλους σὲ
ἀκροατήριον.

ΔΙΑΝΟΗΣΗ

159

Διανοούμενος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ προσπαθεῖ

(συνήθως μάταια) νὰ κάνει τὶς ιδέες του πράξη.
"Ἕλληνας διανοούμενος εἶναι αὐτὸς ποὺ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ ιδέες, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὶς πράξεις του.

160

Πνευματικὴ ἐπικοινωνία στὴν Ἑλλάδα: περιοδικῶς καὶ ἀλληλοδιαδόχως, οἱ πομποὶ μεταμορφώνονται σὲ δέκτες, γιὰ νὰ συγχαραῶν (χωρὶς νὰ τοὺς ἔχουν διαβάσει) ἄλλους πομπούς, ἔτσι ποὺ κάποτε κι αὐτοὶ νὰ μεταμορφωθοῦν σὲ δέκτες κλπ. Πνευματικὴ αἰμομιξία...

161

"Ἄν πᾶς σὲ μιὰ συναυλία, σὲ μιὰν ἔκθεσι, σὲ μιὰ διάλεξη, τοὺς εἶδες ὅλους. Αὐτοὶ εἶναι. Χίλιοι; Πολλοὺς λέω. Κλειστὸς (φαῦλος) κύκλος τοῦ πνεύματος.

162

"Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὁ μόνος τόπος ὅπου ὁ συγγραφέας πληρώνει ἀπὸ τὴν τσέπη του γιὰ νὰ

ἐκδώσει ἓνα βιβλίον καὶ μετὰ φορολογεῖται γιὰ τὰ «ἔσοδα ἐκ συγγραφικῆς ἐργασίας».

163

Χίλιες φορές καλύτερη ἢ ὡμὴ ἐμπορικότητα, μετὰ τὴν ὁποία γίνεται ἡ προώθηση τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν στὴ Δύση — παρὰ ἡ γλοιώδης κολακεία, ἡ χαμέρπεια καὶ ὁ φαβοριτισμὸς ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ.

164

(“Ὅσα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Κρατικῶν Βραβείων ἔφθασαν ἤδη σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ βιβλίου, δικαιοῦνται ἔπαινο γιὰ τὴν εὐσυνειδησία καὶ τὴν ἐργατικότητά τους...).

165

Κάλλιον κούλης στὴν παλιὰ Κίνα, παρὰ διανοούμενος στὴν Ἑλλάδα.

166

Ἄν οἱ διανοούμενοι καὶ οἱ καλλιτέχνες εἶναι

οί πιδ δυστυχισμένοι ἄνθρωποι (γιατὶ σ' αὐ-
τοὺς τὸ ἄνοιγμα ἀνάμεσα ἐπιθυμία καὶ πραγ-
ματικότητα παίρνει διαστάσεις τραγικές)...

Καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες εἶναι ὁ πιδ δυστυχισμένος
ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς...

Τότε τί χειρότερο ἀπὸ Ἑλληνα διανοούμενο;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

167

Ἄς εἶναι ὅ,τι θέλει ἡ ψυχὴ τοῦ Ἑλλήνα —
ἓνα νὰ μὴ γίνεи: φτηνὴ καὶ ἀνώνυμη.

168

Αὐτὸς εἶναι ὁ μεγάλος κίνδυνος. Γι' αὐτὸ ἀν-
τισταθεῖτε!», ποὺ εἶπε ὁ ποιητής. Ἀντιστα-
θεῖτε, ὅμως, ἐλληνικά.

169

Καὶ ἡ ἐλληνικὴ ὑπερβολὴ καὶ τὰ πλέγματα καὶ
ἡ ἀβεβαιότητα ὁδηγοῦν στὴ δημιουργία. Τὸν
ὕπνο καὶ τὸ λήθαργο καὶ τὸ χορτάτο ὠχαδερ-
φισμὸ νὰ φοβάστε.

Οἱ Ἕλληνες, καταναλωτὲς εὐτυχίας... Τὸ ὄνειρο τοῦ Καραγκιόζη! Ἀλλὰ πόσο ὀδυνηρὸ τὸ ζύπνημα...

Γιατὶ ἴσως ἡ πραγματικὴ εὐτυχία τοῦ Ἑλλήνα δὲν εἶναι ἡ στατικὴ ἰσορροπία (τόσο πρόσκαιρη ἄλλωστε), ἀνάμεσα στὴ ζήτηση καὶ τὴν προσφορά, ἀλλὰ ἡ ἀγωνιστικὴ διαλεκτικὴ τοῦ βίου.

Τρελοὶ πρέπει νὰ εἴμαστε οἱ Ἕλληνες. Ὅπως τρελὸς εἶναι, γιὰ τοὺς ἀστούς, ὁ τραγικὸς ἥρωας. «Ἱερὴ μεγάλη τρέλα» ἦταν ὅ,τι σωστὸ κατορθώσαμε ὥς τὰ τώρα — εἴτε πέτυχε, εἴτε δὲν πέτυχε.

Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀγάπησαν τὸν ἀγώνα, περισσότερο ἀπὸ τὸ σκοπὸ τοῦ ἀγώνα.

“Ολοι ζητᾶμε εὐτυχία. Ὡστόσο ἂν καταφέρουν ποτὲ οἱ ἄνθρωποι νὰ συμφιλιωθοῦν ἀπόλυτα μὲ τὴν πραγματικότητα, τὸ —τραγικὸ καὶ ἀγωνιστικὸ— ἑλληνικὸ πνεῦμα θὰ ᾿χει χαθεῖ.

Συμφιλίωση μὲ τὴν πραγματικότητα σημαίνει ἢ ξεπέραςμα (στιγμιαῖο), ἢ ἄγνοια τῆς πραγματικότητος. Νάρκωση καὶ λήθη. Τὰ ὅρια ὅμως ὑπάρχουν πάντα. Ἀδυσώπητα.

«Καὶ τί θὰ γίνει μὲ τὸ θάνατο, σύντροφε;». Ἀλήθεια, σύντροφοι, ἄνθρωποι ὅλης τῆς Γῆς: τί θὰ γίνει μὲ τὸ θάνατο;

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια οἱ Ἕλληνες λατρεύουν τὴ ζωή. Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὸν Ἐλύτη.

Ζώειν καὶ ὁρᾶν φάος ἡέλιόιο.

Καμιὰ ὑπόσχεση μέλλουσας ζωῆς δὲν μπόρε-
σε νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν Ἑλληνα γιὰ τὴν ἀπώ-
λεια τοῦ ἐπίγειου παράδεισου. Καμιὰ θρη-
σκεία δὲν μπόρεσε νὰ τὸν συμφιλιώσῃ μὲ τὸ
θάνατο... Ὁ ὑπερβατισμός του ἦταν πάντα ἐν-
δοκοσμικός. Μόνο τὸ «νῦν» ἀξίζει γιὰ «αἰέν».
(*Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἑών...*).

Ἡ ἀκροτελεύτια ἑλληνικὴ τραγωδία: ν' ἀγα-
πᾶς τὴ ζωὴ περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἀντέχεις. Ἡ
ἑλληνικὴ ὑπερβολὴ στὴν ἀπόλυτη μορφὴ της.
Καὶ ἡ ὀριακὴ δυστυχία τοῦ Ἑλληνα.

Ὁ ἑλληνικὸς πεσσιμισμὸς γεννιέται ἀπὸ ὑπερ-
βολικὴ κατὰφαση τῆς ζωῆς κι ὄχι ἀπὸ ἄρνη-

σή της. Ἀπὸ ἀδυναμία νὰ συμφιλιωθεῖς μὲ τὸ
πεπερασμένο τῆς ζωῆς.

182

Ὅσοι ἀγάπησαν πολὺ αὐτὸν τὸν τόπο, πέθα-
ναν νέοι, αὐτόχειρες ἢ τρελοί.

183

Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μιὰ ἀπάνθρωπη ἐρωμένη.

184

Ἀραγε θὰ βρεῖ ποτὲ ὁ κόσμος αὐτὸς τὸ πρό-
σωπό του; Ἡ μήπως τὸ πραγματικὸ πρόσω-
πο εἶναι ἡ ἀντίφαση;

185

Τὸ πρόσωπο τῆς Ἑλλάδας: «Ποὺ μέρη τόσα
φαίνονται καὶ μέρη ἔναι κρυμμένα». Καλύτε-
ρα. Γιατὶ ἴσως θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ τὸ ἀντι-

κρίσεις όλόκληρο. Θὰ σὲ θάμπωνε τὸ φῶς. Τὸ
«ἀγγελικὸ καὶ μαῦρο, φῶς».

186

Τὸ ἐλληνικὸ φῶς. Μεγάλῃ ἀνάσα καὶ ὄπλο θανα-
τερό. (Ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσαν...). Λίγοι
τολμοῦν νὰ τὸ κοιτάξουν. (Καὶ γι' αὐτό, πάντα
πολλοὶ οἱ σκοταδιστὲς σ' αὐτὴ τῇ χώρᾳ).

187

Ὅλο σκληρὴ σκιά καὶ φῶς τοῦτος ὁ τόπος. Κι
οἱ ψυχές μας, σκληρὴ σκιά καὶ φῶς. Ἀντί-
γνωμες καὶ ἀντίρροπες.

188

Ἕλληνας: περίεργη, παράλογη, τραγικὴ στιγ-
μὴ τοῦ ἀνθρώπινου.

189

Μάρτυς μου ὁ Θεός: Τίποτε —πάνω ἀπ' αὐτὴ
τὴ γῆ— δὲν ἀγάπησα.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

190

Φυσικά θὰ μποροῦσε νὰ γράψει κανεὶς καὶ ἓνα βιβλίο μὲ τίτλο: «ἡ εὐτυχία τοῦ νὰ εἶσαι "Ελληνας».

191

Γιατὶ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ εὐτυχία (ποιὸς θὰ τολμοῦσε νὰ τὸ ἀρνηθεῖ;).

192

Νὰ ὁμῶς ποὺ γράφοντας γιὰ τὴ δυστυχία, ἔγραφα καὶ γιὰ τὴν εὐτυχία.

Γιὰ τὴν εὐτυχία τῆς δυστυχίας, τοῦ νὰ εἶσαι
Ἕλληνας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Αὐτὲς οἱ σκέψεις γράφτηκαν — σκόρπιες — μέσα στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δικτατορίας.

Τώρα, ποὺ κοιτάω πίσω, καταλαβαίνω πὼς δὲν εἶναι ἄσχετη ἡ γέννησή τους μὲ ὅσα σημαντικὰ συνέβηκαν αὐτοὺς τοὺς καιροὺς. Καὶ παρατηρῶ πόσο αὐτόματα (κι ἀσυναίσθητα) γλιστράει ὁ νοῦς ἀπὸ τὸ μερικὸ στὸ γενικό. Πέρα ἀπὸ τὸ νὰ ἱστορήσει ἢ νὰ ψέξει, τὸν καίει ἡ ἀνάγκη νὰ κατανοήσει.

Εἶναι εὐκόλο νὰ κατηγοροῦμε καὶ νὰ στηλιτεύουμε — μὰ τελικὰ ποιούς κατηγοροῦμε; Κανέναν ἄλλο, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας.

Τὸν ἑαυτό μας, λοιπόν, πρέπει νὰ καταλάβουμε.

Ἀφιέρωση καὶ πρόλογος. Κρατῶ χρέος μεγάλο στὸν Ροῖδη — καὶ ἡ ἀφιέρωση πέφτει ἐλάχιστη. Χρέος ἔχουν κι ὅλοι οἱ Ἕλληνες σ' αὐτὸν τὸν ὀξύτατο διανοητή — ποὺ τὸν βγάλανε... εὐθυμογράφο. ("Ἀμυνα εἶναι αὐτή!). Κι ὅταν μνημονεύω στὸν πρόλογο τοὺς «Ἕλληνες ποὺ προβληματίζονται» — πρῶτον βλέπω τὸν Ροῖδη στὴ μακριὰ γραμμὴ ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν Σολωμό

(τὸν Σολωμὸ τοῦ *Διάλογου* καὶ τῆς *Γυναίκας τῆς Ζά-
κυθος*), γιὰ νὰ φτάσει στοὺς «ἀπόλυτους»: Γιαννόπου-
λο, Ἀποστολάκη, Φῶτο Πολίτη. Καὶ ὅπου, μὲ δυνα-
τὲς (ἀλλὰ λίγες) στιγμὲς τοῦ ἔργου τους, ἐντάσσονται
κι ἄλλοι, ὅπως ὁ Σεφέρης κι ὁ Καζαντζάκης. ("Οἱ
«ἀνθέλληνες», καταπῶς γράφει ἡ «Ἑστία»). Καὶ τε-
λευταῖος στὴ σειρὰ, «ἀπόλυτος», ὁ Ρένος Ἀποστολί-
δης — τῶν *Νέων Ἑλληνικῶν*.

("Ἄς μὴ θεωρηθοῦν οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς σὰν βιβλιο-
γραφία. Ἐγγραψα τὶς σκέψεις αὐθόρμητα — χωρὶς με-
λέτη ἢ προετοιμασίαι. Μάλιστα, ὅλον αὐτὸ τὸν καιρὸ
ἀπόφυγα συστηματικὰ νὰ διαβάσω ὅτιδήποτε σχε-
τικό. Δὲν γράφω διατριβή — διαλογίζομαι φωναχτά.
Καὶ θέλω ν' ἀκούω τὴ φωνή μου κι ὅχι ἄλλες φωνές).
"Ὅχι λοιπὸν βιβλιογραφία — ἀλλὰ μαρτυρολόγιο ὁ κα-
τάλογος.

28. Καραγκιόζης. Εἶχε τελειώσει τὸ βιβλίο ὅταν
ἤκουσα τὸ νέο τραγούδι τοῦ Διονύση Σαββόπουλου:

*Κεῖνο ποὺ μὲ τρώει
κεῖνο ποὺ μὲ σώζει
εἶναι ποὺ ὀνειρεύομαι
σὰν τὸν Καραγκιόζη...*

Καὶ δαγκώθηκα ποὺ ὁ μεγάλος (σὲ στίχο καὶ μουσική)
Σαββόπουλος ἔκλεισε σὲ μιὰ φράση ὅσα προσπάθησα
νὰ πῶ σὲ πολλὰς σκέψεις. Ἄς εἶναι — ἔχει πεῖ τόσα

καυτὰ γιὰ τοὺς Ἕλληνας— μὰ ἀκοῦν; Ἡ κι ἐδῶ, εὐ-
θυμογραφήματα καὶ μπεχλιβάνηδες;

Ἄραγε ἡ «γενιὰ τοῦ Πολυτεχνείου» εἶναι τὸ νέο κοινό,
ποὺ νιώθει καὶ πράττει;

87. Τοῦ Ἑλληνοῦ ὁ τράχηλος... Ἀφοῦ εἶχα
τελειώσει τὸ γράψιμο, ἔφτασε στὰ χέρια μου τὸ βι-
βλιαράκι τοῦ κυρίου I. M. Παναγιωτόπουλου, *Ἑρμή-
νη τῶν Ἑλλήνων* (ῥαῖος τίτλος!). Καὶ εἶδα —μὲ χα-
ρά— σύμπτωση σὲ μερικὲς διαπιστώσεις γιὰ τοὺς νεο-
Ἕλληνας. (Πάντα χαίρεται κανεὶς, σὰν δὲν εἶναι μό-
νος). Ὁφείλω ὥστόσο νὰ διευκρινίσω —γιὰ ὅσους δὲν
ἔτυχε νὰ διαβάσουν καὶ τὰ δύο βιβλία— πὼς οἱ συμ-
πτώσεις περιορίζονται σὲ ὀρισμένα συμπτώματα μόνο.
Καὶ ἡ μορφή, καὶ τὸ ὕφος, καὶ οἱ διαγνώσεις δια-
φέρουν.

108. Γραφειοκρατία. Παραλλαγή σκέψης τοῦ Karl
Kraus (ἐκεῖνος ἀναφερόταν στὴν ψυχανάλυση). Μὲ τὴν
εὐκαιρία θέλω νὰ σημειώσω πὼς δὲν θεώρησα ἀπα-
ραίτητο νὰ κάνω βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς γιὰ
ὅσα —πολὺ γνωστά— ἀποσπάσματα Σεφέρη, Σολωμό,
Κάλβο, Σικελιανό, Ὅμηρο κλπ. ἔμπλεξα μέσα στὸ
κείμενό μου. Εἶναι πάντα σὲ εἰσαγωγικά. Τὸ κείμενο
στὴ σκέψη 70 εἶναι τοῦ Ροῦδης. Καὶ ἡ τελευταία φράση
τῆς σκέψης 68 εἶναι —νομίζω— τοῦ Ὁσκαρ Οὐάιλντ.

168. Ἀντισταθεῖτε ἑλληνικά. Πόσο ἐλεύθερη εἶναι μιὰ ἀντίσταση βασισμένη σὲ ξένα πρότυπα; Καὶ ποῦ ὁδηγεῖ; Ποιά εἶναι ἡ ἀντίσταση ποὺ θὰ μᾶς φέρει στὸν πραγματικό μας ἑαυτό; Ἄς μὴν ξεχνᾶμε: ἡ ἐλευθερία ἀπὸ κάτι εἶναι εὐκόλη. Ἡ ἐλευθερία πρὸς κάτι εἶναι ἡ δύσκολη.

176. Καὶ τί θὰ γίνει μὲ τὸ θάνατο...; Ἔχω ἀκουστὰ πὼς αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη ἐρώτηση ποὺ ὁ Μαλρὸς ἄφησε ἀναπάντητη σὲ συνέδριο τοῦ Κ.Κ.Γ., προπολεμικά.

Μορφή: Δύσκολο νὰ γράψεις ἀφορισμούς στὴ δημοτική. Καλύτερες οἱ σύνθετες σκέψεις σὲ σύνθετη γλώσσα. (Κάτι ἤξερε ὁ Ροῦδης). Ὡστόσο ἡ ἀφοριστικὴ μορφή ἦρθε μόνη της. Καὶ εἶναι σωστή. Αἰχμὴ - παύση - αἰχμή. Νυγμοὶ καὶ λογισμοί. Δὲν ἔγραψα ἄλλωστε μελέτη, οὔτε — ἄς μὲ συγχωρέσουν οἱ φιλόσοφοι δάσκαλοι — σύγγραμμα. Προσπάθησα μόνο νὰ διατυπώσω αὐτὲς τὲς σκέψεις ἔτσι, ποὺ οἱ σοβαροὶ νὰ τὲς βροῦνε σοβαρὲς καὶ οἱ ἀλαφριοί, ἀλαφριές.

Πολὺ μὲ βασανίζει τώρα ἡ ἀνησυχία, μήπως συμβεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀνάποδο.

19.3.75

Ν. Δ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΔΥΣΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΑΝ- ΘΡΩΠΟΣ	» 11
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΕΡΒΟΛΗ	» 19
«Ε.Π.Κ.» Ή Η ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΩΡΟ	» 29
ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ	» 35
ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΟΒΟΙ.....	» 43
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	» 49
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	» 67
ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ	» 73
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	» 75